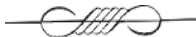

PÉTER ÁGNES

A Diploma Leopoldinum tartalmi módosulásai

Előző dolgozatomban¹ már ismertettem a Diploma Leopoldinum kiadásához vezető utat, és eljutottam odáig, hogy Bethlen Miklós Bécsből Erdélybe vitte a Diploma első változatát. Ennek folytatásaként az alábbiakban azt tekintem feladatommak, hogy e fontos hitlevél változtatásait, a Gubernium kialakítása körüli harcokat, az új államszervezet kiépítését, a korábbi államrend és szokások átmentése körüli harcokat, a felekezetek küzdelmeit, valamint a „kiforgatásokat” tekintsem át.

Ahhoz, hogy megérthessük az Erdély beolvasztása körüli vitákat, néhány szót szólnom kell a Habsburg kormányzat működéséről és a külpolitikában elfoglalt helyéről. A Habsburg-hatalom nem volt független a tengeri nagyhatalmaktól, vagyis Nagy-Britanniától és Hollandiától. Hantsch² Ausztria történetének összefoglalásában a keleti Habsburg-birodalomnak a korabeli európai szövetségi rendszerekben elfoglalt helyzetéről reális képet nyújtott: Nagy-Britanniának jelentős túlsúlya volt például az 1701-es angol-holland-Habsburg-szövetségben. Ő döntött később háborúról és békéről majd Spanyolországban és a Németalföldön is. Max Braubach³ a spanyol örökösödési háború folyósított subsidiumokról szóló művében alaposan feltárta a Habsburg-birodalomnak és szövetségeseinek kölcsönét vagy hadfenntartási segélyeit, s ezek jelentőségét.⁴ A Habsburg belpolitikáról szólva, az államháztartás már az 1670-es években állandóan deficitese volt. Előbb kormányzati intézkedéseket (például kényszerkölcsönök, fogyasztási adók, stb.) tettek ennek megoldására, amelyek megghiúsultak a rendek ellenállásán. Majd különböző „kalandorjavaslatokra” került sor.⁵ De ezek között találunk valódi értékes reformjavaslatokat is. A modern ipari- illetve külkereskedelmi vállalkozások – néhány hosszabb időre életképesnek bizonyuló manufaktúráról

I. APAFI MIHÁLY ÉS LOTHARINGIAI KÁROLY EGY RÖPLAPON

eltekintve – csekély életűek voltak. Ez a bukducsolva elinduló gazdasági fejlődés nem hozott olyan gyümölcsöt, amelyet a kamarelisták vártak tőlük. Közben pedig nőttek a pénzügyi terhek: a hadsereg fenntartása, a császári udvar kiadásai és az állami apparátus költségei. Az államadósságok óriásira növekedése 1683–1799 között indult meg a török elleni háború alatt. 1740-re az államadósság meghaladta a 100 millió forintot.⁶ A hitelezők fő csoportja a bécsi kiváltságos zsidó grémium tagjai közül kerültek ki.⁷ Ezek a bankárcsaládok megfigyelőként, vagy képviselőként tartották egy-egy tagjukat a Habsburg-birodalom kincstári igazgatásának vezető testületében.⁸ Ebből a változóban lévő vezető elitből kerültek ki az erdélyi legfelsőbb ügyekben döntő illetve e döntéseket előkészítő Ministerkonferenz in rebus Transylvanicis⁹ tagjai.¹⁰ Az 1690 szeptembere és októbere után a következő ülés csak november 16-án ült össze. Itt Bádeni Lajos november 3-i jelentése volt a téma: jelentett a hadi eseményekről, miszerint Thököly nagy sereggel vonult, ezért azt javasolta, hogy tárgyaljanak vele. Lajos emellett Erdély kormányzati meghatározását kérte. Bethlen hazaérkezvén, tájékoztatta a fejedelmi tanácsot a Diploma körüli vitákról, s ezek a hírek nagy felháborodást keltek. Bádeni Lajos erdélyi jelentésében már leírta, hogy a rendek inkább kimennek hazájukból, minthogy kormányzót engedjenek oda behozni. Bádeni Lajos november 13-án újabb jelentést írt, de már arról, hogy maga kíván a hadellátás miatt országgyűlést összehívni a rendekkel. Ezzel azonban elébe vágott Bethlen azon kérelmének, melyben azt kérte még szeptember 16-án, hogy szabadítsák meg porciótól és a kvartélytól az országot. Erdély mindenáron csökkenteni akarta e terheit, konkrétan kérte is korábban, hogy 1690-91 telén már mentesüljön ezek alól. A hadellátásra kivetett 400 ezer forintos adót is csökkenteni kívánták.¹¹ Bethlen november 13-án újabb felterjesztést küldött Bécsbe, melyben sérelmezte II. Apafi Mihály megerősítésének elmaradását, hogy ezzel a jövőre nézve nem bíztatták az országot, valamint a Kamara létesítésének tervét. Sérelmezte továbbá, hogy a székelyek nem nyertek több szabadságot, a szászok terhei pedig nem csökkentek. A Guberniumban a fő tisztek betöltése szükségességét hangoztatta és sürgette, valamint kérte, hogy az Erdélyi Udvari Kancelláriát ne rendeljék alá a Magyar Udvari Kancelláriának.¹²

A Diplomát minél hamarabb ki kellett hirdetni, ezért országgyűlést terveztek. A császár kérte Bethlent, hogy tegye közzé a Diplomát magyar, német és latin nyelven, de ő nem érezte alkalmasnak az időt arra, hogy maga olvassa fel, ezért erre a célra a császár Falkenheim grófot, Absolon Dánielt és Veteránit nevezte ki. Bádeni Lajos adott az országgyűlésre igyekvőknek menlevelet. Az országgyűlésen azt is meg kellett tárgyalni, hogy mit tesznek azokkal, akik átpártoltak Thökölyhöz. A magyar fejedelem pátensekkel árasztotta el az országot, hogy ne higgyenek a németeknek, és a tatárokkal két irányból tört be az országba. Az új országgyűlést Fogarasba hívták össze. Thököly december 31-én és január 1-jén átkelt a havasokon, de Veteráni január 2-án szétverte a kuruc hadat. A fogarasi országgyűlést ezért nem lehetett megtartani, a delegáció azonban ülésezett. Az országgyűlést végül január 10-én nyitották meg. Itt készültek kihirdetni a Diplomát, valamint bemutatták azt a levelet, melyben a császár hűséget és adót kért.

A Diploma¹³ 18 cikkelyből állt.¹⁴ Biztosította a bevett vallások szabadságát,¹⁵ kiegészítve annak jogával, hogy a katolikus vallásnak, ahol kevés híve van, ott magán-, ahol sok, ott nyilvános istentiszteletet tarthassanak. Biztosította még, hogy nem visznek be Erdélybe más papságot, vagy más egyházi személyeket, mint ami ott van. Egyébként bármely vallás csak ott emelhet templomot, ahol többségben vannak. Megerősítette a korábbi királyok és fejedelmek által tett adományokat és kiváltságokat, rangokat, méltóságokat Erdélyben, a Részeken,

Székelyföldön, valamint Debrecenben. Az erdélyi törvények, az Approbaták és Compiláták, Werbőczy Hármaskönyve – az ellenállási jog kivételével – valamint a szászok municipális jogai érvényben maradtak. Kimondta, hogy a közigazgatás, a törvényhozás és jogszolgáltatás a főhatalmat nem sértheti, megtartja eddigi formáját, gyakorlatát. Megszabta, hogy minden hivatalra csak belföldieket – tehát magyarokat, székelyeket és szászokat – nevezhetnek ki, vallásukra való tekintet nélkül. A megyei, illetőleg székbeli, valamint a városi főtisztok választása a régi szabadságban és törvényes szokásban maradt meg. Kikötötte a Hitlevél, hogy a kormányzói, az erdélyi hadsereg főkapitányi, a kancellári, a titkos tanácsosi, az ítélmesteri méltóságok jelöltjeit megerősítés céljából be kell mutatni Bécsben, és a tanácsurak valamint királyi tábla tagjai közül – I. Lipót önkényes betoldása szerint – legalább három-három, az ítélmesterek közül pedig legalább egy legyen katolikus. A szükséges évi országgyűléseket, és az ünnepnyolcadí határnapok meghirdetését a kormányzókra és a titkos tanácsra bízta a császár, ám mint a fentieknél, ezek megerősítése is Bécs joga lett. A Diploma kimondta még, hogy a kormányzónak¹⁶ az országban kell élnie, és meg kell esküdni a törvények megtartására. Ha a köznyugalom megkívánja, évente választhatnak új a kormányzót, ennek személyére vonatkozó javaslatokat pedig Bécsbe kell felterjeszteni, tehát a döntés jogát itt is magának tartotta fenn a császár. A Diploma az adó összegét békében 50 ezer birodalmi tallérban, háborúban 400 ezer forintban állapította meg, számításba véve a természetbeni szolgáltatásokat is. Mindazt, ami az említett összegeken felül a védelemre szükséges volt, a királyi és kincstári javakból, a só- és a többi ércbányákból, a szászoknál a harmincadvából és tizedekből, a megyéknél pedig a tizedbérletekből és egyéb jövedelmeikből fogják fedezni. A természetbeni szolgáltatásokat és egyéb, az országban nem ismert szokásos adókat nem fognak bevezetni, a vámokat és a harmincadot nem növelik. A székelyek adómentességét megerősítették, de – ahogy eddig is – a haza védelmében saját költségükön kellett katonáskodniuk. Megerősítették a szabad kereskedelem jogát, de meg kellett őrizni a nemesek előjogait és kiváltságait. A hitlevél kimondta, hogy a tizedet meghagyják a földesuraknál, a bérbeadást pedig a kincstárnak tartják fenn. A császár kötelezte magát arra, hogy az országot nem terhelje fölösleges őrséggel, az állandóan bent tartózkodó katonaság parancsnokának azonban német tábornokot kellett kinevezni, akinek a kormányzóval, az államtanáccsal, és az erdélyi hadsereg főkapitányával kell egyeztetnie. Végül kimondta a hitlevél, hogy a szászok és az adózó nép nem köteles ingyen ellátni az utazókat. A postáról az államtanács, a fogadókról a földesurak és a városok gondoskodnak. Ebbe az artikulusba bele kívánták foglalni Bethlen Miklós nevét, de ő kérte, hogy ne tegyék, mivel már így is sok ellensége van.¹⁷

Mint láthatjuk, szó sincs az ifjabb Apafi megerősítéséről, ami éles vitákat keltett, helyette gubernátorról beszéltek. A rendek Bánffy György szállásán értekezletet tartottak a Diploma elfogadásáról, de ekkor még nem jutottak megegyezésre. A Diplomát másnap ugyanitt a székely és a szász nemzet is elfogadta, de a főurak ezt most sem voltak hajlandóak megtenni. Február 5-én elhatározták, hogy szavazásra bocsátják az ügyet. Öt kérdőpontot állapítottak meg. Végül a többség elfogadta a Diplomát, de csak abban a föltevésben, hogy az ő fejedelmük II. Apafi Mihály, aki trónra lép, amikor nagykorúságát eléri. Február 7-én letették az esküt Falkenheim császári biztos kezébe, majd megválasztották a kormányzót és a többi hivatalnokot.¹⁸ A kormányzóválasztás nem ment könnyen, mert a méltóságra Bethlen Miklós, és Bánffy György is pályázott. Először azt is fontolóra vették, hogy bár elfogadják a Hitlevelet, nem választanak gubernátort, hanem egy 12 tagú tanács fog kormányozni, ezt azonban nem teheték. Bethlen ellenségei mindezt nem azért akarták, mert féltették a

fejedelmet, hanem mert nem akarták Bethlen Miklóst megválasztani kormányzónak. Szavazásra bocsátották, ki legyen a kormányzó. Bánffy és Bethlen¹⁹ körülbelül egyenlő számú szavazatot kapott, illetve Bánffy hat szavazattal kapott többet. A szavazáson nem számított a voksolók társadalmi súlya – ami a szavazatok értékelésének szokásos módja volt – így Bánffy kiáltották ki gubernátornak.¹⁹ Második szavazásra azért nem vitték az ügyet, mert ezt Bethlen ellenségei megakadályozták.²⁰ Bethlent kancellárnak választották meg.²¹ Mindezek után megegyeztek, hogy a tanácsurak közül három mindig legyen a fejedelem mellett, akik majd a folyó ügyeket intézik. Ezek után a rendek értesíteni akarták a császárt, hogy az országgyűlés elfogadta a hitlevelet. Őket megelőzve, 1691. február 18-án újabb jelentés érkezett a Konferenciához az erdélyi országgyűlésen tartózkodó Friedrich Falkenheimtől és Veteranitól, melyben tudatták, hogy az országgyűlés elfogadta a Diploma Leopoldinumot, ám született egy titkos íromány, mely II. Apafi Mihályért járt közben. A jelentésben jelezték még, hogy Bánffy Györgyöt jelölték az ország gubernátorául, generálisnak Bethlen Gergelyt.²² Ismertették a katolikusok követeléseit is: ugyanolyan ellátása legyen püspöküknek, ugyanannyi szabadságuk, templomuk, kollégiumuk, haszonélvezetük legyen, mint a többi felekezetnek. Jelentésében hangot adtak annak a kételyének, hogy Apor István vagy Haller János lenne-e a megfelelőbb kincstartó.²³ Mivel a hitlevél kezdeményezője Bethlen Miklós volt, őt választották a Diploma ünnepélyes változatának kérésére küldött követség élére. Ám Bethlennek – fia halála miatt – vissza kellett fordulnia, helyette Bethlen Gergelyt jelölték a követség élére. Mikor Bethlen Miklós távozott az országgyűlésről, Alvinczi Péter az idősebb Apafi temetésének ügyében Almakerékre utazott. A főurak továbbra is folytatták az országgyűlésen a tanácskozást, és a törvényeket semmibe véve, felmentették a követség tagjait feladatuk alól, kivéve Bethlen Gergelyt, majd új összetételű követséget választottak.²⁴ Ezek után gyorsan feloszlatták az országgyűlést, nehogy Bethlen Miklós közbelépjen. Bethlen később felterjesztette ez ügyben panaszait a császárnak. Lipót a „helyzetre való tekintettel” szemet hunyt a törvénytörés felett, és fogadta Bethlen Gergelyt, Gyulaffi Lászlót, valamint Klockner Györgyöt, de megígérte, hogy az ünnepélyes változatban kiállított Diplomába belefoglalja majd Bethlen Miklós nevét is, mintha ő is részt vett volna a követségben.²⁵ Bethlen Gergely követségét Miklós és Pataki István készítették elő. Pataki készítette a fejedelem megerősítéséről szóló emlékiratot, Gergely pedig 1691 májusában indult Bécsbe. A követség utasításának első hat pontja visszautalás volt a korábban történetekre: ismét kérték, hogy erősítse meg a fejedelmet, és megfelelő javadalmazásban részesítse. Kitértek továbbá arra, hogy ők a Haller-féle diplomát sohasem utasították el, csak az egyes pontok javítását kérték. El kellett oszlatniuk a status consilium²⁶ elleni vádakokat is.²⁷

Eközben 1691 tavaszán hadjárat indult a török ellen, a császár ugyanis ki akarta köszörsülni a múlt évi csorbát. A költségekhez Erdélynek is hozzá kellett járulnia, így az augusztusi országgyűlésen pótdadót állapítottak meg. A Konferencia csak 1691 áprilisában kezdett el foglalkozni a Diploma Leopoldinum végleges változatának megtárgyalásával. Július 23-án és 24-én olyan kérdések merülnek fel, mint például, hogy kell-e egyáltalán diploma, ha kell, akkor hogyan: jelen formában-e, a főtisztségek megerősíttessenek-e, katolikusok követeléseire hogyan reagáljanak?²⁸

1691. július 27-én Bethlen Gergely folyamodvánnyal járult Kinskyhez, az előzőekhez hasonló kérésekkel: II. Apafi Mihály jogállása miatt, az Erdélyi Udvari Kancellária a Magyar Udvari Kancelláriától való függetlenségével kapcsolatban, valamint Thökölynek erdélyi jogállásával kapcsolatban. Szeptember 5-én ennél is bővebb folyamodványt nyújtott be Bethlen

Gergely, melynek tárgyai Apafi ügye, hogy Fejedelmi Tanács kormányozzon, ne pedig gubernátor, a fiskális javak legyenek Apafi vagy a Fejedelmi Tanács rendelkezése alatt, Erdélyben hozzanak döntést a perekben, a Partium továbbra is tartozzon Erdélyhez, a székelyeket pedig ne kötelezzék Erdélyen kívül harcolni. A 400 ezer forintos hadellátási adót csökkentsék, a fő és alsóbb tisztekre a kinevezések Erdélyben, ne pedig Bécsben legyenek eldöntve, Debrecen pedig fizessen részesedést az adóban.²⁹

Augusztus 19-én Szalánkeménél – ahol a nagyvezír is meghalt – Bádeni Lajos diadalt aratott, majd Nagyvárad felé vette az irányt.³⁰ Szalánkemén után úgy gondolták Bécsben, hogy Erdélyben fegyverjog elve érvényesül, ezért nem is kell tárgyalásba bocsátkozni, de novemberben már józanabb a hangvétel uralkodott a Konferencia ülésén. 1691 novemberében döntésre jutottak abban, hogy a Diploma Leopoldinum végleges változatát ki kell adni, de egyben fenn kell tartani a jogokat katolikusok kérelmeinek megvitatására. November 26-án cikkelyenként is vizsgálták, és döntésre jutottak abban, hogy az Erdélyi Udvari Kancellária ne tartozzon a Magyar Udvari Kancellária hatáskörébe. A Konferencia még decemberben is tárgyalt arról, hogy vajon ki kell-e kérni a Gubernium javaslatát a tisztségekre nézve, végül úgy döntöttek, hogy Erdély véleményét mindenképpen ki kell kérni.³¹

A tárgyalások nagyon lassan haladtak, pedig már három nappal megérkezésük után fogadta a követséget a császár, és a miniszterekkel is külön tárgyaltak. Sok ígéretet kaptak, de a végső válasszal megvárták őket. A császár december 12-én adta ki határozatait, a Diploma másolatát pedig átadták a követeknek. A módosításokat az erdélyi tanácsurak eredménytelenül kérték. A Hitlevelet december 4-i keltezéssel, 1692. január 21-én kézbesítették. Mind a négy követ egy-egy aranyláncot kapott.³² Bár ez a Diploma módosította az eddigi alkotmányt, annyit mégis megőrzött, hogy Erdély nem vált provinciává. A császárnak nem volt érdeke, hogy Erdélyt Magyarországhoz csatolja.

Nemsókára láthatóvá vált, hogy Erdély három nemzete és négy vallása nincsenek békés viszonyban egymással. A bécsi követség két tagjának ugyanis külön titkos küldetése is volt. Gyulaffi Lászlónak a katolikusok sérelmeit kellett orvosolnia, és Klocknertet pedig a szász egyetem bízta meg, hogy a szászok ügyében emeljen szót.

Az ünnepélyes változatban kiállított Diplomában lényeges eltérések voltak.³³ Az egyik ilyen, a harmadik cikkely, ahol Lipót hozzátette a régi törvények megerősítéséhez, hogy amennyiben a rendek között viszály állna fenn a vallási ügyekben és kiváltságok kérdésében (katolikus sérelmek, szászok), ezeket az ellentéteket a rendek barátságos megegyezéssel intézzék el és ezt terjesszék az uralkodó elé. Ha nincs kiegyezés, akkor az uralkodó dönt. A nyolcadik pontban a székely és a szász tisztviselők megerősítését is magának tartotta fenn és honfűsítési joga³⁴ lett a főtisztségek betöltésének ügyében. A 12. cikkelyben az adók kivetésén is változtatott, így az konkrét értelmezést nyert, vagyis a kincstár hozzájárult Erdély adójához. Ám az uralkodó a csak a Diplomában kiírt összegben felül ígért segítyt a kincstártól. Ez a végleges szöveg még mindig előnyösebb, mint az 1691 szeptemberében fenyegető, tehát a pusztán fegyverjog alapján való intézkedés. 1691 legvégén kiadásra került a Diploma Leopoldinum ünnepélyes formában. Ezután a Habsburg-berendezkedés magában Erdélyen folyt az intézmények kiépülésével és a körülöttük folyó harcokkal. 1693-ban találkozunk legközelebb a Konferencia működésével, a „Kollonics korszakban”.³⁵ A császár az 1692. január 10-től tartott fogarasi országgyűlésen megválasztott tisztségviselőket megerősítette, és választ adott a követek utasításaira is.

Alvinczi bécsi követsége³⁶

Az ünnepélyes változatban kiadott Diploma nem töltött el mindenkit meglepéssel. A katolikusok valamint a szászok sérelmesnek érezték bizonyos pontokat. Miközben Bánffy 1692. március idusára összehívta az országgyűlést, a katolikusoknak folyamatos biztatás jött Bécsből, próbálják meg sérelmeiket orvosoltatni. Ekkor már sejteni lehetett, hogy a gyűlésen nagy küzdelmek fognak kibontakozni a Diplomával kapcsolatos panaszok miatt. Az országgyűlésen a beiktatások után³⁷ a három nemzet és a vármegyék beadták a sérelmeiket, és követséget küldtek Veteranihoz, mely által kérték őt, hogy a császártól érkezett előterjesztéseket közölje velük. Veterani válaszával sürgetni próbálta a rendeket, hogy csak abban az esetben hajlandó az előterjesztéseket elküldeni, ha a szászokkal és a katolikusokkal megegyeznek.

A Diploma ünnepélyes változatában nem tekinthető minden artikulus lezártnak. Az első és második pontja, vagyis a vallás, a fejedelmi adományok, valamint a dézsma ügyében status quo-t állapított meg, amit a katolikusok terhesnek érezték. A harmadik ponttal – mi szerint az országos törvénykönyvek minden kivétel nélkül rájuk is vonatkoznak – a szászok nem voltak meglepédegve. A császár az ünnepélyes Diplomába clausulát³⁸ tett, melyben felfüggesztette az első három pont erejét, amíg nem rendezik a vitát a rendek a katolikusokkal és a szász nemzettel, ezért tárgyalások indultak a katolikusokkal a vallás ügyében, és a szászokkal az adózás mértékéről, felosztásáról.

A katolikusokkal meggyűlt a baja az országgyűlésnek.³⁹ Sérelmeiket először latin nyelven nyújtották be, ám ezt az országgyűlés visszautasította, mivel a gyakorlat szerint a sérelmeket magyar nyelven kellett volna felterjeszteniük. A katolikusok újra beadták kéréseiket az országgyűlésnek hat pontban, immár magyar nyelven.⁴⁰ A protestáns rendek Veteranihoz fordultak, hogy szabadon és biztonságban beszélhetnek-e vallásügyben. Erre azért volt szükség, nehogy rebellióan tűnjön a vita. Az első tárgyalást március 26-án nyitották meg. A katolikusok, több vita után, március 27-én ismét megismételték előző követeléseiket. A rendek másnap kijelentették, hogy a Diploma Leopoldinum sérelme nélkül disputára is hajlandóak. Az unitáriusok osztották a protestáns felekezet azon álláspontját, mely szerint a Diploma által orvosoltnak tekintik a katolikus sérelmeket, és nem látják jónak, ha külön szerződést kötnek a katolikusokkal. A viták során egyházi hatáskört és a tizedek újraelosztását követelték, ám követeléseik elfogadása megbontotta volna a donatiók rendszerét, felkavarta volna az erdélyi birtokrendszerét. Március 29-e után csak írásos üzenetváltások történtek. Március 30-án már azzal próbálták sarokba szorítani a protestánsokat, hogy a kérdés eldöntését az uralkodóra hárítanák. Be is igazolódott a számításuk, ugyanis a rendek újabb engedményekkel álltak elő. Csak a püspök és a szerzetesrendek bebocsátásában nem voltak hajlandóak engedni, de a katolikusok kitarotán bizonyították igazukat azzal, hogy ha „püspökük” nem püspöki néven szerepel, nem is jogosult a püspöki jogokra, felsőbb oktatást pedig csak jezsuita rendek tudnak nyújtani. Ezen érvek előtt a rendek úgy tértek ki, hogy minden püspöki funkció elvégezhető vikáriusi vagy superintendensi funkcióban is, a kolozsvári nagytemplom átadása pedig lehetetlenség. A tárgyalás folyamán tehát a katolikusok akadékoskodtak, a végén pedig kiderült, hogy nem is a sérelmek orvoslásáról van szó, hanem olyan követelésekről, melyek a katolikus egyház túlsúlyát eredményeznék, így ez a tárgyalás eredménytelen maradt. A katolikusok nem engedtek a fenti hat pontból, s dacolva mentek Veteranihoz jelenteni a tárgyalás sikertelenségét. Veterani nem engedte a tárgyalások lezárását, hanem – hogy nyomást

gyakoroljon a rendekre – személyesen is megjelent a rendek között. Veterani nyomására újabb tárgyalások kezdődtek a katolikusokkal. 1692. április 19-én kezdődött meg a vita második szakasza. A protestánsok itt engedményeket tettek abban, hogy átadják a kolozsvári óvári templomot, és olyan szerződést írnak, mely módosításai bekerülnek a Diplomába, a második változat kiegészítését pedig törölnék. A katolikusokon is úgy látszott, hogy készek kompromisszumot kötni, mivel megígérték, hogy ha a császár is tiltakozik a jezsuiták bebocsátása ellen, akkor nem harcolnak többé érte.⁴¹ A felajánlott templomot a kiszabott feltételekkel mégsem fogadták el. Április 20-án mindkét fél próbált engedni álláspontjából, így április 22-én megszületett a szerződés. A kolozsvári tárgyalások májusban kezdődtek, itt már a nagytemplomot követelték a katolikusok, valamint püspököt, valamint a jövedelmek arányos felosztását. A katolikusok a szebeni prépostság helyreállítását is kérték, amelyről korábban szó sem esett. Mivel nem született megállapodás, a katolikusok kénytelenek voltak a császár elé vinni az ügyet. A protestánsok hajlandóak voltak engedményeket tenni, de a jezsuiták bebocsátásában, és abban a pontban, hogy melyik kolozsvári nagytemplomot adják át, nem tudtak megegyezni. A katolikusok felterjesztést intéztek a császárhoz, és továbbra is görcsösen ragaszkodtak követeléseikhez. Makacsságukat meg is róttá Veterani. A katolikusok viszont tovább bővítették a követeléseiket azzal, hogy Erdély regnum marianum⁴² legyen (tehát a katolikus legyen az uralkodó vallás). A felállított bizottság június 19-én még egyszer tárgyalt Kolozsvárott, mégsem jött létre megállapodás.⁴³

A szászok is felterjesztettek két pontot: az egyik szerint megsértette jogait a Diploma harmadik artikulusa a régi, a török időkben megszerzett javaikhoz. Erről 1692 áprilisában egy alkulevél is született (első szász accorda), melyben a szász adóügyi kérdéseket rendezték, valamint katonai kötelezettségeket tisztázták. Sikertült megegyezésre jutni a szászokkal az adónak az egyes natiok közt felosztásában is. 1692 júliusában egy újabb megállapodás is született (második szász accorda) Kolozsvárott. A megállapodás szerint az összesen 2425 kapuszám adóját felosztották úgy, hogy 1000 kapuszámát a magyar, 1400 kapuszámát a szász nemzet, és 25 kapuszámát Marosvásárhely fizesse. A kormánytanács ezen kívül szavolta, hogy Kővár vidéke adózási szempontból visszacsatolódik Erdélyhez.⁴⁴ A szászok megelégedtek ezzel a megállapodással, melyről Tordán, 1692. szeptember 25-én született végzés.

A szászokkal folytatott tárgyalások eredményeinek bemutatására, valamint a katolikusok panaszaival kapcsolatos tárgyalások sikertelensége miatt 1692. június 22-én követség indult Bécsbe, ahová a kormánytanács Alvinczi Pétert, a kiváló jogtudóst, és Dálnoky Jánost küldte követségbe. A szászok érdekeinek képviselője Zabanius János lett, aki a szászokkal kötött megállapodások ellenére újabb kérelmet nyújtott be a császárhoz. A katolikusok kénytelenek voltak a megállapodás hiányát tudatni a császárral, ezért a katolikus status is küldött fel egy követet Baranyai Gergely személyében. Nyíltan hirdették, hogy az udvarban többet kapnak majd, mint amit a protestánsok ígértek. Alvinczi az összes függőben lévő ügy tárgyalásával volt megbízva. A küldöttség augusztus 26-án érkezett meg Bécsbe. Az első kihallgatás szeptember 3-án vette kezdetét, ahol Alvinczi benyújtott egy 25 pontos emlékiratot, emellett tudósításokat is adott a császárnak a vallásügyi vitákról és a fiskális jövedelmek helyzetéről. Mivel ezekre nem kapott választ, 1693. január 3-án újra benyújtott egy emlékiratot, de ezt, és a március 14-én benyújtott újabb emlékiratát sem méltatták válasza. Eközben az udvarban a keleti és a nyugati törökellenes hadműveletekről új hírek érkeztek, ily módon elhatározták, hogy fogadják a követeket. Kinsky azt tanácsolta Alvinczi Péternek, hogy nyújtson be egy rövidebb emlékiratot, amelyre sor is került, végül 1693. május 9-én adták ki a válaszokat.

A császár a kormánytanácshoz intézett leiratában ⁴⁵ értékelte a követség tárgyát, és az új határozatok kihirdetését tette kötelezővé. Az Alvinczi Péter által benyújtott kérelemre 1693. május 14-én megküldte a választ, (ez az ún. *Alvincziana Resolutio*) amely 27 pontból állt, emellett a császár két függőpecséttel ellátott diplomát állított ki. Egyik a katolikusok sérelmeit orvosló diplomapótlék 1693. április 9-i dátummal, másik a szászokkal kötött alkulevél megerősítése április 7-i dátummal. Ezekhez az adózási rendszert megerősítő királyi levelet is hozzácsatolták. Ezek az ünnepélyes Diploma első három pontját egészítették ki, s ezekkel lett teljes a Diploma Leopoldinum.

A katolikusok sérelmeinek orvoslására kiadott diplomapótlék szerint az ünnepélyes Diploma első pontjához hozzátoldották, hogy mind a négy bevett vallás szabadon gyakorolhatik, azonkívül az egyházak vagyona épségben marad, tehát status quo-t állapított meg. A második pontot kiegészítették azzal, hogy a katolikusok számára adassék át a kolozsvári református templom és az unitáriusok kollégiuma, valamint a gyulafehérvári Báthory-féle templom, Kolozsmonostort pedig váltsák vissza 15 ezer forintért. A katolikusoknak olyan apostoli vikáriusa legyen, ami minden püspöki funkciót ellát, és a katolikusokat olyan oktatók oktasák, akik az egyetértésben is jeleskednek. Az *Alvincziana Resolutio* hivatkozott a vallásügyi pótdiplomára, de kijelentette, hogy jobbnak látná Lipót, ha a kolozsvári nagytemplomot adnák át a katolikusoknak.⁴⁶ Az udvarban úgy döntöttek, hogy püspökök és szerzetesrendek nem vihetők Erdélybe.

Alvinczi követjárása jó alkalom volt arra, hogy a Gubernium megkísérelje tisztázni az erdélyi kormányzat számos kérdését. Ezeket a követség titkos- vagy *particularis instructio*ja tartalmazta. Ilyen volt a Gubernium hatásköre a Partiumra, vagy megtartani a Gubernium birtok-, nemesség-, és tisztség adományozási jogát. A superintendensek kinevezésével pedig egyenesen a fejedelemség jogkörét próbálta meg átruházni a Gubernátorra. A *particularis instructio* foglalkozott még az erdélyi bíraskodás egy súlyos és vitatott kérdésével is: a nagy fontosságú ügyekben nem az országban, hanem Bécsbe kellett fellebbezni. Alvinczinak a kincstári jövedelmekről is tájékoztatnia kellett a Habsburg kormányzatot, de igyekezte a helyzetet alacsonyabbra értékelni a reálistól.

Az Alvincziana Resolutio

Az 1693. május 14-én kiadott Alvincziana Resolutio az ország új berendezkedésére, a Gubernium szervezetére, székhelyére vonatkozóan intézkedett. Elrendelte, hogy mind a tanács, mind a tábla 12 tagját a négy bevett felekezetből válasszák ki, mégpedig egyenlő arányban. Ám ha azonban az unitáriusok vagy az evangélikusok között nem lehet három-három alkalmas személyt találni, akkor az uralkodó helyükbe egyenlő arányban nevezhet ki katolikusokat és reformátusokat.⁴⁷ Továbbá kimondta, hogy sem a császári és királyi méltóság, sem a közjő nem engedheti meg, hogy a Diplomában változtatás történjen. Háborúban a székelyeket nem vihetik a haza határain kívülre, hacsak azt a haza védelmének szüksége meg nem kívánja. A Gubernium székhelyéül Gyulafehérvárt tették meg, az Erdélyi Udvari Kancelláriát a magyarországitól külön választották, és székhelyét Bécsbe helyezték. E dokumentum ötödik pontja a fiskális jövedelmekről szólt, amit árendába⁴⁸ adtak az erdélyi rendeknek. Bethlen leírásából tudjuk, hogy a katolikusok követe, Baranyai Gergely, még a kihallgatások alatt térdre borulva sírt és könyörgött a császárnak: „*Vége van Erdélyben a katolikus vallásnak, hacsak felséged nem*

segit”.⁴⁹ Kérte a császárt, hogy magának és Apornak adja árendába a harmincadot, valamint ő legyen a harmadik ítélőmester Sárosi és Alvinczi mellett. Petelye felét és egész Köhért is akarta. Lipót ebbe beleegyezett, tehát megkötötték az alkut Alvinczi Péterrel és Baranyaival. A császár ezt meg is erősítette, később viszont a rendek nem fogadták el. Az Alvincziana Resolutio huszadik pontja elismerte a tisztviselők választását, és ismertette a tisztviselők esküformáit és utasításait. Ugyanezen levél huszonharmadik pontja rendelkezett az 1692-ben felküldött, és megerősítésre váró országgyűlési végzésről. Végül jelezte a Resolutio, hogy a guberniumi instrukciókban bővebben rendelkezett. Innentől kezdve nem a Gubernium conditioiról, hanem az uralkodótól nyert instrukcióról volt szó.⁵⁰ Az Alvinczi hozta válaszhoz még három oklevél tartozott, melyekre a császári válasz hivatkozott egyes pontjaiban. Az egyikre a császári válasz hatodik pontja hivatkozott, mely szerint kötelező lett a fontosabb ügyek feljebbvitele,⁵¹ a császár az appellatio menetét is leírta. A másik kettő a katolikusok és a szászok panaszainak orvoslására vonatkozott, illetve a Baranyainak és Zabaniusnak tett választ tartalmazta. Ez a dokumentum az erdélyi országgyűlési végzések megerősítésének első császári példája volt: a Diploma tizedik pontja kimondta, hogy az országgyűlési határozatokat a császárral kell elfogadtatni, ez most történt meg először. Lényegében az Alvincziana Resolutio és az 1693. áprilisi guberniumi okmányok azok, amelyekre a Gubernium tevékenysége épült.

Alvinczi, bécsi követségének eredményeiről az 1693. szeptember 16-án kezdődő tordai országgyűlésen számolt be. Először a vallásügyi kiegészítést olvasták fel, mely szerint a katolikusok kolozsvári konferencián tett ajánlatot el kellett fogadniuk. A katolikusok még ezt is kevesellték, ezért írtak egy levelet Kollonics Lipót győri és bécsújhelyi püspöknek, aki az erőszakos katolizáció megtestesítője volt Magyarországon.

Ugyan a császár a követek egyik kérésére sem adott elutasító választ, a gubernátor jószágadományozási jogát, II. Apafi Mihály megerősítését,⁵² és a Partium (Kraszna, Közép-Szolnok, Zaránd, Arad, Máramaros, Bihar vármegyék) visszacsatolását csak a későbbiekben helyezte kilátásba.⁵³

Az Alvincziana Resolutio után

A Gubernium létrehozása után, 1692-ben felmerült az a kérdés, hogy milyen módon jussanak el az uralkodóhoz azok az ügyek, melyek az ő hatásköréhez tartoznak. A Birodalomhoz tartozó országokban erre udvari kancelláriák voltak. A Guberniumnak az volt a kívánsága, hogy közvetlenül az uralkodó alá tartozzék ügyvivő tartásával a császár székhelyén. Ezzel szemben a magyar kormányzat igényt tartott arra, hogy Erdélynek az uralkodó elé jutó ügyeit a Magyar Udvari Kancellária intézze, amit az erdélyiek érthető módon elleneztek. A harc Alvinczi követségével indult. A particularis instructio több ízben szólt *referendus*ról, aki az uralkodóhoz fellebbezett pereket juttatná el Bécsbe. Az Erdélyben működő kancellária terjesztené fel általa az uralkodó által aláírandó okleveleket. Kitételük az volt, hogy az Erdélyi Udvari Kancellária ne függjön más kancelláriától. 1692 szeptemberében a birodalom központi kormánya még azon az állásponton volt, hogy a Magyar Udvari Kancellária vegyen részt az erdélyi ügyek intézésében, ám az országgyűlés ezt 1692 decemberében egyöntetűen elutasította. A katolikus követek külön kérvényt nyújtottak be Baranyai Gergely útján, s a protestáns rendek is ismertették álláspontjukat az udvarral.

I. Lipót esküt tett arra, hogy ugyanúgy fogja bírni Magyarországot, mint a régi kirá-

lyok, ám a külpolitikai események szorításában megadta a Diploma Leopoldinumot, melybe belefoglalták az Erdélyi Udvari Kancelláriát. Így a birodalmi kormányzat engedett, de javaslatokat várt a kancellária működésére. Csakhogy, mielőtt a javaslat megérkezett volna, ismertette saját elképzelését az 1692. év áprilisában kiadott instrukcióban: a kancellár⁵⁴ vagy az alkancellár állandóan mellette kellett hogy tartózkodjon, továbbá magának tartotta fenn a tisztviselők kinevezési jogát. Ez a Kancellária erős függését jelentette. Ezeken felül az instrukció ellenőrzési jogot adott az Erdélyi Udvari Kancellária és a Gubernium felett. Az események forrósodása miatt Alvinczi által Bécsbe küldették Szentkereszti Andrást, majd jobbnak látták, ha Alvinczi – Szentkereszti Bécsben hagyva – hazatér, mert az Erdélyi Udvari Kancellária tagjait nem lehetett országgyűlés nélkül megválasztani, ezt pedig nem lehetett összehívni a Resolutio nélkül.⁵⁵

Csak 1693. szeptember 16-ára hirdették meg azt az országgyűlést, melyen Alvinczi ismertette a Bécsből hozott iratköteget. Alvinczit alkancellárnak jelölték, mert nagy volt a politikai és kormányhatósági tapasztalata, és erős kapcsolatai voltak. Egyetlen hibája volt a császár szemében: református vallású volt. 1694 januárjában I. Lipót elutasította Alvinczi alkancellári jelölését, mondván, hogy megbontaná a katolikus-református egyenlőség elvét. Alvinczi kinevezésének elutasítását követően Kálnoki Sámuel jelölték alkancellárnak. Az ő jelölési feltételei alapján állapították meg az Erdélyi Udvari Kancellária vezetésének státuszát: alkancellári címet fog viselni, megbízatása egy évre szól, a három ítélőmester váltakozva viselje a címet. Mellette kellett hogy legyen három személy a bevett felekezetekből és natiokból is. Lipót 1694. december 4-én erősítette meg Kálnoki Sámuel alkancellárként, emellett megválasztották a három referendust is.

1695 szeptemberében Lugosnál Veterani életét veszttette, ebből kifolyólag a Habsburg-birodalom katonai vezetése hónapokig bizonytalanságban volt az iránt, hogy meg tudja-e tartani Erdélyt. A Konferenciáknak is ez volt a legfontosabb témája. Október 1-jén felmerült, hogy mit kellene tenni Erdély megtartása érdekében. Számos javaslat és megoldás közül a legkézenfekvőbb, hogy a rendeket külön-külön kell hűségre inteni, a császár pedig segílyt ígért nekik az ellenlábások ellen.

Az Erdélyi Udvari Kancellária tagjai 1695 kora őszén érkeztek meg Bécsbe. Működésük alapjaitól Lipót 1695. október 31-én kiállított instrukciója szolgált, mely a Gubernium intézkedési felülvizsgálatának jogát hangsúlyozta. Megállapították a referálás rendjét,⁵⁶ és döntés született arról 1695. december 19-én, hogy a Gubernium székhelye Gyulafehérvári egykori fejedelmi palota legyen, illetményét pedig növelték. A gyulafehérvári fejedelmi uralmat átengedték a Guberniumnak.

1695-ben Bethlen Miklós hosszú hónapokig Bécsben tartózkodott, ilyenkor őt illette meg az Erdélyi Udvari Kancellária vezetésének joga, de az alkancellár is jelen volt a Konferencia ülésein. Ilyenkor érződött igazán az erdélyi jelenlét. Először II. Apafi Mihály házassága volt a tárgyalási téma. Bethlen Gergely és Bánffy György ugyanis be akarta vonni Apafit a szövetségükbe azzal, hogy Bethlen egyik lányát adják hozzá Apafihoz.⁵⁸ 1694. szeptember 5-én egyedül Apafi házassága volt a Konferencia tárgya.⁵⁹ Dilemma volt, hogy hozzájáruljanak-e a házassághoz vagy sem. Megfontolandó volt továbbá, hogy visszaengedjék-e egyáltalán Erdélybe. Mivel a március 14-i ülésen – bár a vitában megoszlottak a vélemények – nem volt a többség szerint jelentősége a házasságának, az sem volt kérdés többé, hogy visszatérhet-e Erdélybe. Ám fontolóra vették, hogy Bethlen lányát vagy egy német hercegnőt adjanak-e hozzá Apafihoz, de végül elvetették, hogy ezzel foglalkozzanak. Mivel a császár úgy gondol-

ta, hogy fegyverjogon bírta Erdélyt, úgy is kellett megtartania, az ifjú Apafi megtarthatta menyegzőjét, azonban a császár nyilvános rosszállásával.

1696 márciusában Bethlen Miklós felterjesztette azon követelését, hogy a gubernátor halála esetén császár döntéséig a Gubernium együttesen járjon el a vezető funkcióban. Március 18-án a Gubernium által előterjesztett tanácsosi tisztségekre a jelöltek alkalmasságát vitatták meg. Az Erdélyi Udvari Kancellária szervezetének, hatáskörének bizonyos kérdéseit ismét felvetette Bethlen Miklós: az uralkodói adományokat, a nemesítést, a rangemeléseket, a kiváltságleveleket és a királyi megerősítés alá tartozó tisztségeket kancellár ellenjegyezze. Szóba kerültek kincstári ügyek is: az adó behajtása, a kincstári jövedelmek igazgatása és számbavétele a Gubernium részvételével legyenek intézendők. Vita tárgyát képezte még, hogy a Gubernium hatáskörébe tartozzanak a megkegyelmezések. A kancellár bécsi tartózkodásának fő célja az volt, hogy a háborús terheket csökkentse, az elkerülhető terhektől mentesítse az országot. Két konferencián is kérte a császári katonaság fegyelemben tartását. Kérvenyezte, hogy a Diploma Leopoldinumban rögzítetten felüli – tehát a 400 ezer forinton túlmenő – adóösszegeket térítsék vissza Erdélynek, viszont ennek teljesítése reménytelen volt.

1696 júliusában Bécsbe kellett küldeni Csáky Lászlót, hogy az felszólítsa Kálnokiékat, ne akadályozza az ügyek véghezvitelét, ne tegyenek Erdély és a Gubernium ellen. A Kancellária válaszában kifejtette, hogy az Erdélyben működő kancellária és az Erdélyi Udvari Kancellária nem két külön szerv, nem hiányzik senkinek, hogy versenyezzenek egymással, hogy rossz viszony alakuljon ki. Bécs hatalmát ellensúlyozni kellett a Kancellária felett: az Erdélyben működő kancellária és az Erdélyi Udvari Kancellária különállását időnként áthidalták Bethlen Miklós bécsi látogatásai, ám az alkancellár évi váltakozásáról nem lehetett szó. 1697-ben megpróbálták mást tenni Kálnoki helyébe, de nem sikerült. 1698 első felében Bánffy György, Bethlen Miklós és Apor István Bécsben tartózkodtak, hat konferencián is részt vettek.⁶⁰ Ottlétük alatt összevetették a Kancellária működését a többi kancelláriáéval, s szomorúan vették tudomásul, hogy az Erdélyi Udvari Kancellária nagyon önállótlan.⁶¹ A hiba az ügyvitel rendszerének másságában rejlett. Míg más kancelláriák közvetlenül juttathattak megtárgyalandó ügyeket a császár elé, addig az Erdélyi Udvari Kancellárián több kézen is átment egy-egy ügy. Bethlen azt szeretete volna elérni, hogy az Erdélyi Udvari Kancellária más udvari kancelláriák szokásával és kiváltságaival élhessen, ám az ügyben 1698 márciusáig nem született döntés. Bethlen még 1699. április 19-én is úgy értesült, hogy a helyzet nem változott.⁶² A helyzet pozitívuma, hogy az Erdélyi Udvari Kancellária továbbra is, mint önálló szerv működött, nem pedig más kancelláriáknak alárendelve. Lipót 1701-es döntése után a Diploma Leopoldinummal és a vallásüggyel kapcsolatban érkező kérdések először a Konferenciához jutottak, csak azután hozzá, míg a többi ügyben rögtön hozzá érkeztek a kérdések.⁶³

Pár mondat erejéig visszatérnék a szász natio-ra. Ügyeik intézése, a róluk hozott határozatok nem töltötték el őket megalégedéssel, így az 1700. január 9-i ülésen az ő sérelmeiket tárgyalták. A szászok felségfolyamodványa az 1698 áprilisában a Konferencia által megtárgyalt sérelmek után vette fel a fonalat. Az első kérdéskör az adó ügye volt: az 1698. évi gyulafehérvári országgyűlésre hivatkoztak, melyben a szász natio belegyezett az adó vagyoni alapon való felosztására, mégis az adó felét a szászokra vetették ki. A szászoknak most az adózók vagyoni állásának figyelembevételét, vagy az adó 50 ezer forinttal való csökkentését kérték. Felrótták, hogy a Diploma Leopoldinum alapján három szász személynek volna helye a Gubernium tanácsában, mégis csak egy volt ott, ekkora a szebeni királybírótság is jó

másfél éve üresedésben volt, valamint a harmadik tanácsosi helyre – mint legalkalmasabbat – a szebeni polgármestert ajánlották. Emellett megismételték azon 1698-es kérésüket, hogy hozzájárulásuk nélkül az Erdélyi Udvari Kancellária taxatórával kinevetett Georg Czakót bocássák el tisztéből, és az általuk javasolt személyt nevezzék ki helyette. Hasonló esetekben a más natioi legyenek tekintettel arra, kit tart megfelelőnek az illető natio. Némi változtatással korábbi követelésüket újították fel, mikor azt igényelték, hogy a Gubernium tanácsosai és a királyi tábla ülnökei közt három-három szász személy legyen. Két további kérésük a szászok adósságaival volt kapcsolatos. A Konferenciát nem érthette német elfogultság vádja, de most a szászok a „*egy oly sok éve elnyomott és szenvedő maroknyi német vér*”-nek nevezték magukat.⁶⁴ A Konferencia a szász adóügyi sérelmeket mégis annak az udvari bizottságnak a hatáskörébe sorolta, melyet az összes erdélyi sérelem megvizsgálására hoztak létre. A tisztségekkel kapcsolatos szász sérelmeknél az ellenreformáció hatásai érvényesültek: a három-három szász személy jelölésénél számíthatnak a megerősítésre, persze csak akkor, ha mindig akadnak „megfelelő” személyek. A gubernátor mindenestre nem javasolta kinevezésére a szebeni polgármestert.

A „kiforgatások”⁶⁵

A császár épphogy kiadta 1690 decemberében a Diploma Leopoldinum első változatát, máris lépéseket tett a cikkelyek megváltoztatására, melyet a hitlevél hézagai tettek lehetővé. Wesselényi István, Bethlen Miklós, Cserei Mihály és Apor Péter is írt a Diploma be nem tartásáról. Írásaikból értesülhetünk arról, hogy Bécs milyen kihágásokat, túlkapásokat követett el, milyen rendelkezéseket hoztak Erdély ellenében, melyek túlmutattak a Diplomában leszögezetten. Írásaik jó támpontot adnak, bár szemléletmódjukban különböznek,⁶⁶ mégis kiegészítik egymást.

Az előbbieken szó esett arról, hogy a Diploma ünnepélyes változatában a szászok és a katolikusok bizonyos pontokat sérelmesnek érezték. A császár csak általánosságban intézkedett, és úgy rendelte, hogy ezekben az ügyekben a rendek döntsenek, kössenek kompromisszumot a katolikusokkal és a szászokkal. Amennyiben ez nem lehetséges, úgy a császár fog dönteni. Hosszú alkudozások után végül megszületett a szászokkal az ún. *nationalis accorda* és a katolikusokkal kötött egyezség. Ám végleges döntés nélkül a császárhoz kellett fordulniuk Alvinczi követsége által, mire a császár vallási status quo-t rendelt el. Egy pillanatra tehát úgy látszott, a császár a protestáns erdélyi rendeknek kedvez, ám későbbi rendelkezéseiből már nem ez látszik. Ezek az óvatos lépések csak a hatalom megszilárdításához kellett.

Azonban Alvincziék követsége nem csak ezekről hozott császári döntéseket Erdélybe. Az Alvinciana Resolutio-t azért tekinthetjük a Diploma kiforgatásának, mert bár különválasztotta a Magyar- és az Erdélyi Udvari Kancelláriát, azt áthelyezte Bécsbe. Hiába tekinthető természetesnek, hogy a kancelláriákat az uralkodó közelébe, tehát Bécsbe helyezték, e cselekedet a Diplomában kimondottakkal szemben állt: a Kancellária az erdélyi ügyek intézésének végső helye volt, Erdély gyakorlatilag bécsi irányítás alá került. Erdélyben probléma merült fel a tisztségek betöltésével kapcsolatban is, ugyanis a jelölések nem voltak megfelelőek: a tisztségekre a négy felekezetnek kellett jelölnie, ám az Alvincziana Resolutio szerint ha nincs megfelelő unitárius és evangélikus jelölt, akkor azokat a helyeket katolikus és reformátusokat kell beállítani a tisztségekbe. 1693. júliusában a Konferencia elé került Haller kincstartósá-

gának ügye.⁶⁷ Az erdélyi országgyűlésnek kellett hogy jelölje a kincstartót. 1695-ben végül Haller lemondása után nem fia, Haller István került a posztba, hanem Apor István.⁶⁸

Az ifjú Apafi Mihály kérdését sem tisztázták sokáig. A császár húzta-halasztotta fejedelemségének megerősítését. 1695 szeptemberében Lugosnál a török megverte Veterani seregét, ezért az udvar utasításba adta, hogy figyeltessék meg Apafit, emellett segítségnyújtást ígértek a rend feldúlói ellen. 1695 őszétől Bethlen Miklós Bécsben tartózkodott. 1696. január 8-án javaslatot tett az Udvari Kamara elnökének, hogy Apafi Huszt-béli uradalmát el kellene cserélni.⁶⁹ Bethlen kérésének tágabb értelmezése rejlik a döntésben: kérték a Guberniumot, hogy vegyék el Apafitól a hűségesküt, jelöljön ki helyet a számára az országgyűlésben a legelőkelőbb rendek soraiban, Fogarast és Gyulafehérvárt váltsák meg tőle készpénzért. II. Apafi Mihály ettől fogva csak egy előkelő főrendnek számított. A Diploma Leopoldinum ezen nyitott pontja így zárult le. II. Apafi Mihály 1696. május 1-jén tette le a hűségesküt. Kinsky már július 3-án jelezte Bethlen Miklósnak, hogy a császári udvarba kellene vinni Apafit. Sem a Gubernium, sem Apafi nem mert ellenszegülni, így 1696 augusztusában Bécsbe indult Rabutin katonai kísérete mellett. 1697 áprilisában lemondatták a fejedelemségről, a 1697. május 15-én tartott bécsi Minisztertanács kimondta, hogy az ifjú Apafi többé nem mehet Erdélybe. Át kellett adnia a portai megerősítéskor nyert athnaméját, cserébe évi 12 ezer forint életjáradékot kapott. A fejedelmi címet viselhette, míg birodalmi hercegi címre nem emelték, amit 1701. augusztus 31-én kapott meg.

Fontos kérdés volt a Partium kérdésének tisztázása, mégpedig, hogy Erdély vagy Magyarország fennhatósága alá kerüljön. Alvinczi háromszor is felterjesztette a Partium kérdését, de Lipót csak ideiglenes megoldást tudott nyújtani: mivel figyelembe vette a magyarországiak érdekeit is, így alkalmazni kellett őket, valamint erdélyiek egyaránt. Kővár vidéke továbbra is Magyarországhoz tartozott, a hadak főparancsnokságát illetően pedig status quo-t állapítottak meg. A kérdés tehát megoldatlan maradt. 1700 végére Máramaros, Kővárvidék, Kraszna stb. közigazgatás és bíraskodás tekintetében Erdélyhez, az adóügyi igazgatás szempontjából pedig Magyarországhoz tartozott. 1701-ben Partiumot adóügyi tekintetben is össze szerették volna a rendek köttetni Erdéllyel. 1702. október 6-án újra szóvá tették a Partium adójának Erdélytől való elvételét, de lényegében, döntés nem született. Kinevezéseket arra érdemtelenek kaptak, sok volt a vita a főispánok és egyéb magas tisztségek kinevezéséről is.⁷⁰

Mikor 1696-ban Rabutin de Bussy császári tábornagy lett Erdély katonai helytartója, a Diploma 17. cikkelyének értelmezése is megváltozott: ez abban nyilvánult meg, hogy a kormányzóval, az államtanáccsal és az erdélyi hadsereg főkapitányával nem egyeztetett, hanem saját maga hozta meg a döntéseket, ő irányította Erdély belügyeit. Az emlékiratokon erőteljes kiábrándultság lett úrrá – vehető ki műveikből – hiszen a Habsburg uralom, a kormányzás, a módszerek nem voltak összhangban a Diplomába foglaltakkal. Bethlen Miklós még önálló protestáns fejedelemséget képzelt el, protestáns államok garanciájával, de kudarc érte: így jött létre Önéletírása. A már császári fogságban született megemlékezésben maga is megírta, hogy az utókor a „legsemmirekellőbb” embernek fogja tartani. Önigazolásként született tehát műve, melyben bizonygatni próbálta tetteinek miértjét. Bethlen úgy gondolta, hogy a Diplomában, a fő művében foglaltakat senki sem vette komolyan. Számos feljegyzést készített a Diploma Leopoldinum be nem tartásáról.⁷¹ A Rabutin által mondottak megmutatták, mekkora hatalmuk volt az egyes tisztségekre kinevezett erdélyi nemeseknek a Habsburg udvarral szemben: mikor a Diploma 17. cikkelyét felolvasta (tábornokok nem avatkozhatnak bele az erdélyi politikába), Rabutin fenyegetőzött: „ő olyan emberrel rendelkezik, aki mindenről értesíteti”.

Wesselényi István⁷² minden rosszat a katonáknak, legfőképpen Rabutinnak tulajdonított.⁷³ A *Transilvaniae iam expiranti gemitus* című memóriumában a Diploma Leopoldinum megszegése, a császári katonai hatóságok kihágásai ellen protestált. A központi kormányzat teljesen figyelmen kívül hagyta a Diploma pontjait, kérvényeket kellett írni a császárhoz a kihágások, visszaélések ellen. Cserei a kritikájában abban különbözik a többi emlékirótól, hogy a Habsburg-uralom káros politikai következményeiért az erdélyi rendeket hibáztatta, melyek: nem tudtak mit kezdeni e „gyönyörűséges” diplomával. Kicsinyes acsakodásukkal alkalmat nyújtottak az abban foglaltak megszegésére.⁷⁴

A Diploma megállapította az adózás mikéntjét, de Bethlen Önéletírásában részletesen leírta, milyen adókat vetettek ki az állandó adókon kívül.⁷⁵ A karlócai béke után, 1699 őszén egy bizottság érkezett Erdélybe a pénz- és kincstárügy megvizsgálására. Ennek a bizottságnak az elnöke 1701-től Johann Friedrich Seeau lett, aki egy szabályzatot dolgozott ki, amellyel megszabta az országban az „esztendőnként való quantumokat”.⁷⁶ Ezzel megváltozott a végrehajtási módja a Diploma 12. pontjának is.

Kiforgatásnak minősül az is, hogy 1697 nyarán Erdély földjére katolikus püspök lépett. Az éppen ülésező országgyűlés ezt nagy ellenkezéssel fogadta. 1697. június elején szavazásra bocsátották az ügyet, de a katolikus rendek tiltakozásul kivonultak a tereméből. A Gubernium június végén tudatta a püspökkel, hogy el kell hagynia Erdélyt, ugyanis ott tartózkodása a Diploma Leopoldinum sérelme volt. Az 1699-ben kiadott katolikus pótdiploma is sértette a Diploma Leopoldinum egyes pontjait. Eltörölte a katolikusok vallássegénylősége ellen hozott törvényeket, és kihirdette, hogy a jövőben a katolikusok a többi felekezettel azonos kiváltságokban részesülnek majd. E pótdiplomát Erdélyben nem hajtották végre, ezt Lipót a szemükre is vetette. Az uralkodó utasította az Udvari Kamarát, hogy gondoskodjanak a püspök lakhelyéről. Az 1699. szeptemberi katolikus pótdiploma rendelkezéseit az 1701-es évben még kétszer megismételték. 1702 februárjában a császár egy újabb szabályozást tett, végül 1703 márciusában lényegében megismételte az 1699-es alaprendeletek. 1702-es rendeletek a többi felekezet megnyugtatására születtek, de sürgető fenyegetéssel: ha nem jelölnek harminc napon belül üresedésben lévő tisztségekre megfelelő embert, úgy ő nevezi ki a saját megítélése szerinti legalkalmasabb személyt. Tehát 1702-ben és 1703-ban Lipót újrakövetelte a pótdiploma végrehajtását, Illyés András erdélyi római katolikus püspök meg is érkezett Erdélybe, de nem tudott megtelepedni.⁷⁷ A katolikusok arányszáma 1691 óta folyamatosan emelkedett a Diploma kitételeinek ellenére. Apor István, mint a katolikus reformáció erdélyi bázisa, elmozdította Haller Jánost tisztségéből. A jezsuitákat előnyös helyzetbe juttatták a reformátusokkal szemben, akik megszorító intézkedéseknek voltak kitéve. Mély nyomokat hagytak bennük az ellenreformáció tiltásai, a katolicizmus terjedése érdekében tett intézkedések. Cserei írását sarkítás jellemzi: a fehérvári papokat egytől egyig gonosznak tartja, akik az ő religiójukat „halálba gyűlölik”.⁷⁸ Különösen a jezsuita rend ellen kelt ki, és véleménye szerint minden, ami rossz, a jezsuitákhoz köthető. A református hitűekben mély nyomokat hagytak az ellenreformáció tiltásai, a katolicizmus terjedése érdekében tett intézkedések. A vallási döntésekkel kapcsolatban a Gubernium többnyire megalázó helyzetbe kényszerült. A katolikus oldalt tekintve azonban Apor Péter műve is jogos érvekkel kelt ki.⁷⁹

A szász natio és az evangélikus felekezet egybeesett ebben az időben. Az 1698. június-júliusi országgyűlésen a szász natio követelte, hogy a Diploma Leopoldinum szerint megszabott három szász natio követe foglaljon helyet a Guberniumban, azonban ez is teljesítetlenül maradt.

Összegzés

Mint láthattuk, már a Diploma Leopoldinum előtt is születtek tervezetek, ezeket azonban az erdélyi rendek nem fogadták el. Túlságosan félték a török haragjától is; még nem lehetett tudni, hogy az 1683-ban újra kirobbanó háborút ki fogja megnyerni.

A Diploma Leopoldinum hosszú alkudozások eredménye volt. Erdély számára óriási jelentősége volt annak, hogy egy számukra előnyös megállapodás jöjjön létre a Habsburg-udvarral, ugyanis a szuverenitás élet-halál kérdése volt. Lipót Erdély számára tett engedményei a hadi eseményektől függttek, hogy a császári csapatok sikeresen harcolnak-e III. Szulejmán és utódai ellen. Az erdélyieknek tehát két rossz megoldás közül kellett megtalálniuk a kedvezőbbet. Amikor elkezdték a tárgyalásokat, még nem tudhatták, mennyivel rosszabbul járnak majd a Habsburg uralommal. Míg az oszmán uralom alatt legalább meghagyták az ország szabadságát, csak az adót és a hadba szállást várták tőle, Lipót a háború élés- és kincstárának használta Erdélyt. A Porta elvárásai nem terhelték meg az országot annyira, mint Caraffa pusztításai, vagy a soha nem látott mértékű adók. 1691 után Lipót lassan elérte, hogy Erdély tényegesen betagozódjon a kiépülő Habsburg államrendszerbe.

Először még csak arról volt szó, hogy Erdély titokban csatlakozzon a török ellenes szövetséghez, azonban I. Apafi Mihály halála után a helyzet nagyon megromlott. Az 1680-as években a török részéről még minden be volt biztosítva: az öröklés kérdése megoldott volt, ugyanis III. Szulejmán szultán 1683-ban megerősítette az ifjabb Apafi Mihályt a fejedelmi cím öröklésében. A fogarasi nyilatkozattal viszont elfogadták Lipót uralmát, ezért mikor meghalt az idősebb Apafi, tőle kellett megerősítést kérni. Bízta Lipótban, hogy újra lesz fejedelmük, és sikerül megmaradnia az Apafiaknak Erdély élén. A Porta ekkor már Thököly Imrét tette volna fejedelmé.

Európa számított Erdélyre a török ellenes harcokban. Amint láttak egy kis hajlandóságot az együttműködésre, rögtön elküldték Dunodot követként. Az erdélyi fejedelemséget Franciaország, Anglia és Lengyelország is támogatták a töröktől való elszakadásban.

A fejedelemségnek a Habsburg fennhatóság nagy áldozatokat jelentett. A nemesekre minden országgyűlésen kényszerkölcönt vetettek ki, az ország pusztult, szegényedett. Minden évben reménykedtek, hátha kevesebbet kell majd fizetniük, de az adó összege egyre csak nőtt a váratlan kiadások miatt.

Lipótnak nem állt érdekében, hogy rögtön elfoglalja Erdélyt. Ha ezt megpróbálja, az valószínűleg nagy ellenálláshoz vezetett volna. Megfontoltan, lassan kellett megvalósítania azt, amit jogosnak érzett, vagyis hogy visszacsatolja Erdélyt Magyarországhoz és a Birodalomhoz, így mindig olyan szerződéseket kötött, melyek megfelelték változó szerencséjének és erőviszonyainak.

Bár a Diploma Leopoldinum eredetileg ideiglenes jellegű volt, a Lipót után következő uralkodók mindig ünnepélyesen megerősítették. Így ez a hitlevél 1691-től kezdve, 157 esztendőn keresztül meghatározta Erdély helyét a Habsburg államrendszeren belül.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- A magyar történet kútjainak kézikönyve.* Szerk. MARCZALI HENRIK. Budapest, 1901, Athenaeum.
- Alvinczi Péter okmánytára.* Kiadja: SZILÁGYI SÁNDOR, GERGELY SAMU és PETTKÓ BÉLA. I–III. kötet, Budapest, 1887, Athenaeum.
- APOR PÉTER: *Metamorphosis Transilvaniae.* Budapest, 1987, Szépirodalmi Könyvkiadó.
- Bethlen Miklós levelei I – II.* S.a.r. JANKOVICS JÓZSEF. Budapest, 1987, Akadémiai Kiadó. (BML)
- Bethlen Miklós önéletírása I – II.* S.a.r. V. WINDISCH ÉVA. Budapest, 1955, Szépirodalmi Könyvkiadó.
- CSEREI MIHÁLY: *Erdély históriája [1661–1711].* Sar. BÁNKÚTI IMRE, Budapest, 1983, Európa Könyvkiadó.
- Erdély jókora jogtörténete 1540–1849 közti korra.* BALÁS GÁBOR adatösszeállítása. Budapest, 1979, Magyar Jogász Szövetség Állam- és Jogtörténeti Bizottsága.
- Erdély története három kötetben.* II. kötet. Szerk.: MAKKAI LÁSZLÓ, MOCSÁRY ANDRÁS, Budapest, 1986, Akadémiai Könyvkiadó.
- Erdélyi országgyűlési emlékek, történeti bevezetésekkel = Monumenta Comitalia Regni Transylvaniae.* XVIII–XXI. kötet, Szerk. SZILÁGYI SÁNDOR. Budapest, 1876, MTA.
- HALMAY ISTVÁN: *I. Apafi Mihály erdélyi fejedelemsége (1661–1690).* Szeged, 1934, Juhász István könyvnyomdája, a Szerző kiadása.
- KOVÁCS KISS GYÖNGY: *A Habsburg-uralom erdélyi kiterjedésének folyamata a korabeli magyar emlékirodalom láttatásában.* Kolozsvár, 2000, Az Erdélyi Múzeum-Egyesület.
- R. VÁRKONYI ÁGNES: *Erdélyi változások: az erdélyi fejedelemség a török kiűzésének korában 1660–1711.* Budapest, 1984, Magyar Könyvkiadó.
- SZÁSZ KÁROLY: *Sylogae tractatumum alirumque actorum publicorum, historiam atque agrumenta benigni diplomatis Leopoldini, resolutionis item quae Alvincziana vocatur, illustrantium,* Kolozsvár, 1833.
- TRÓCSÁNYI ZSOLT: *Habsburg-politika és Habsburg-kormányzat Erdélyben 1690–1740.* Budapest, 1988, Akadémiai Kiadó.
- WESSELÉNYI ISTVÁN: *Sanyarú világ. Napló, 1703–1705.* Bukarest, 1983, Kriterion.

JEGYZETEK

- ¹ PÉTER ÁGNES: A Diploma Leopoldinum keletkezésének története. *Belvedere Meridionale*, 2005. (XVII évf.), 3–4. sz. 3–17.
- ² HANTSCH, HUGO: *Die Entwicklung Österreich-Ungarns zur Grossmacht: Der Aufstieg Brandenburg-Preussens 1640 bis 1815.* Freiburg, 1933, Herder Vlg.
- ³ BRAUBACH, MAX: *Die Bedeutung der Subsidien für die Politik im Spanischen Erbfolgekriege.* Bonn–Leipzig, 1923.
- ⁴ TRÓCSÁNYI ZSOLT: *Habsburg-politika és Habsburg-kormányzat Erdélyben 1690–1740.* Budapest, 1988, Akadémiai Kiadó. (A továbbiakban Trócsányi 1988.) 5–6.
- ⁵ Kincskeresők, alkímisták.
- ⁶ Trócsányi 1988. 17.
- ⁷ Simon Wertheimer, Emanuel Oppenheimer, Samuel Moyses, Abraham Ulm, az Iaasc család, Breeners, Gaun-Zanconi cég. A nagy hitelezők közé tartozott a bécsi városi bank, és nagy összegű hiteleket nyújtottak az osztrák és cseh arisztokrácia egyes tagjai is, mint például Hermann Jakob Czernin, Johann Adam Lichtenstein, Adam Franz Schwarzenberg, Wenzel

Kinsky vagy Gundakel Starhemberg. Lásd még: Trócsányi 1988. 17–20.

- ⁸ Mint például Gundakel Starhemberg, aki 1698 augusztusától az alelnöki rangban vezeti az Udvari Kamarát. A méltóságok közvetlenül- vagy közvetve jövedelmező tisztségek gyakran nem is leplezett adása-vétele folyt itt, csak a bécsi zsidó és egyéb bankár grémium tagjai voltak ebből kizárva.
- ⁹ A továbbiakban Konferencia. A Habsburg-birodalom központi irányítását ellátó Titkos Konferencia az 1527. január 1-jén felállított titkos tanácsból nőtt ki 1669-ben. Funkcióját tekintve a külpolitika irányítása volt feladata. Ez a konferencia differenciálódott úgy, hogy a császár két-három titkos tanácsost jelölt ki bizonyos ügyek előzetes megtárgyalására, ezek előterjesztést tettek ezekről a Titkos Konferenciában. I. Lipót uralma végén általánossá vált az a gyakorlat, hogy a Titkos Konferencia plénumát nem hívták egybe, hanem Konferenciáknak nevezett üléseken tárgyalták meg a külügyek egyes csoportjait. Speciális konferenciák tárgyai voltak Magyarország és Erdély, vagy éppen a hadviselés anyagi eszközeinek előteremtése. A rangrend élén állt a főudvarmester, őt követi a főkamrás, majd a főmarsall, és főistálló-mester. Az ezt következők után már kormányhatósági vezetők: az osztrák udvari kancellár, a cseh főkancellár, a birodalmi alkancellár, a Birodalmi Udvari Tanács elnöke, az Udvari Kamara elnöke, Udvari Haditanács elnöke. Lásd: Trócsányi 1988. 32.
- ¹⁰ A Konferencia tagjai voltak: Kinsky, Karl Ferdinand Waldstein, Wolfgang Andreas Rosemberg-Orsini, Strattmann, Hienrich Ernst Rüdiger Starhemberg, Caraffa, Kollonics Lipót, Wolfgang Öttingen, Gottlieb Windishgrätz, Friedrich Buccellini, Siefried Christoph Breuner. Ideiglenesen részt vettek az üléseken Caprara, Veterani, valamint Heisler is. Bethlen Miklós és Kálnoki Sámuel 1696 áprilisában képviselték Erdélyt a Konferencia tárgyalásain, ebben az időszakban Palm, az udvari kamarai titkár is képviseltette magát. 1696 áprilisában Szentkereszti András neve is feltűnt.
- ¹¹ Ami egyébként az Erdélyben állomásozó hadak felének ellátására sem volt elég.
- ¹² Trócsányi 1988. 50.
- ¹³ A Diploma Leopoldinum első változata jelentős török sikereket hozó korszakban jött létre, amikor minden annak a függvénye volt, hogy a háborúnak mi lesz a vége. Emiatt a Habsburg központi kormányzat jónak látta, ha belemegy bizonyos kompromisszumokba. E kiharcolt szabályozást a korábbi erdélyi jogrend megőrzésének tekinthetjük. Nem erősítették meg I. Apafi Mihályt, de konkrétan nemet sem mondtak. A Guberniumban majdhogynem tovább élt a fejedelmi tanács.
- ¹⁴ Csak részben követhető nyomon, hogy a Diploma tárgyalása során, ennek rendelkezéseiből mi kitől indult ki. Bethlen Miklós első, szeptember 30-i előterjesztése még hallgat az ifjú Apafi megerősítéséről, ám az október 2-i már felélelezi azt.
- ¹⁵ A négy bevett vallásfelekezet jogaira vonatkozó rendelkezések teljes egészében Bethlen javaslatai folytán kerültek bele a hitlevélbe.
- ¹⁶ Gubernátor.
- ¹⁷ „Ad instantiam Nicolai Bethlen tollimus – Bethlen Miklós kérelmére eltöröljük...” helyett: „...levesszük a szász nemzet, és mindenütt a szegény nép nyakáról a visszaélésképpen megrogzított ingyenes élelmezését nagy állapotú utazóknak...” BETHLEN MIKLÓS: *Bethlen Miklós önéletrajza*. I–II. kötet. S.a.r. V. Windisch Éva. Budapest, 1955, Szépirodalmi Könyvkiadó. (A továbbiakban BMÖ) II. 404.
- ¹⁸ *Erdélyi országgyűlési emlékek, történeti bevezetésekkel = Monumenta comitalia regni Transylvaniae*. Szerk. SZILÁGYI SÁNDOR. XX–XXI. kötet, Budapest, 1876, MTA. (A továbbiakban EOE) XX. 69.
- ¹⁹ Bethlen modora nehezen volt elviselhető kortársai számára, ezért nem tudták elfogadni. A fejedelmi tanácsból csak ketten szavaztak rá nyolcból.
- ²⁰ Bánffy György 1690–1708-ig volt gubernátori rangban. Halálakor a Guberniumnak csak három fungáló tagja maradt, kettő ebből szász nemzetiségű volt. Halála egy korszak végét jelentette, ekkor ugyanis újjá kellett szervezni a Guberniumot.

- ²¹ BMÖ II. 7.
- ²² A kancellári tiszt 1679, vagyis Bethlen Farkas halála óta nem volt betöltve. A kancellár 1704-ig Bethlen Miklós volt, amikor perbe fogták és elítélték.
- ²³ Főgenerálisa Teleki Mihály zernyesti halála óta nem volt az országnak.
- ²⁴ Végül Haller Jánost nevezték ki a katolikus felekezethez tartozása miatt, ugyanis a többi főbb tisztségviselő, (Bánffy György, Bethlen Gergely és Miklós) református volt. A tisztségekre jelöléseknél a Habsburg kormányzat az ellenreformációs törekvéseit előtérbe helyezve próbálta betölteni a helyeket katolikusokkal. Nem egyszer előfordult, hogy nem érkezett kellő számú „alkalmas” jelölt, ezért minden jelölésnél több jelöltet kérték a felekezettől. Lásd: Trócsányi 1988. 225.
- ²⁵ Azért volt szükséges megtenni ezt a lépést, mert el akarták érni, hogy császárnál ne Bethlen Miklós és pártja érdekei érvényesüljenek, hanem a Bethlen Gergely és Bánffy György.
- ²⁶ BETHLEN MIKLÓS: *Sudores et cruces*. In BML. (A továbbiakban *Sudores et cruces*, In BML) 1194.
- ²⁷ Fejedelmi tanács.
- ²⁸ SZÁSZ KÁROLY: *Sylloge tractatum alirumque actorum publicorum, historiam atque agrumenta benigni diplomatis Leopoldini, resolutionis item quae Alvincziana vocatur, illustrantium*, Kolozsvár, 1833. (A továbbiakban Szász – Sylloge Tractatumum) 78–117.
- ²⁹ A katolikus követelésre olyan álláspont született, mely szerint az egyházi javakat az uralkodó sem idegenítheti el, tisztázni kell, mik a királyi javak, és addig hogyan igazgatták azokat. Az volt a véleményük, hogy katolikusokat meg kellene hallgatni.
- ³⁰ Trócsányi 1988. 51.
- ³¹ EOE XX. 72.
- ³² Tehát nem a jelölést kellett kérni Erdélytől, csak véleményt!
- ³³ EOE XXI. 25.
- ³⁴ Szász – Sylloge Tractatumum 118–129.
- ³⁵ Elv volt, hogy Lipót erdélyiekkel kormányoztasson, de meghagyta magának a honfűsítés lehetőségét.
- ³⁶ Lásd Trócsányi 1988. 52.
- ³⁷ Szász – Sylloge Tractatumum 251–464.
- ³⁸ Az 1692. március–áprilisi országgyűlés külön esküformákat és conditiokat szabott meg, melyek hatósági instrukciókra emlékeztettek. Olyan utasításokra, melyek a Gubernium jövőbeni működésére utalnak, csak a kancellár és a kincstartó conditioiban voltak találhatóak. A kancellár expedítálta az Guberniumtól kimenő iratokat, a nagyobb fontosságúakat ő írta alá.
- ³⁹ Záradék.
- ⁴⁰ EOE XXI. 4–20.
- ⁴¹ 1. Lehessen püspökük, ahogyan a bevett és a nem bevett felekezeteknek. 2. Alsóbb és felsőbb iskolákat ők is szabadon tarthassanak. 3. A katolikus egyházi személyeknek a más felekezetekhez hasonló szabadságaik lehessenek. A negyedik pont lényegében megismétli a harmadik pontot. 5. Ahol egy helységben több templom van, ott egyenlően osztozzanak velük ezeken, ahol pedig egy templom van, ott legyen joguk építeni. 6. A korábban Erdélyben élő szerzetesrendek telepedhessenek vissza Erdélybe.
- ⁴² De csak azért, mert biztosak voltak benne, hogy Lipót a beengedésük mellett foglal majd állást.
- ⁴³ Jelentése: Mária országa. Szent István az országot Mária oltalma alá helyezte, ennek a katolikus vallásban visszatükröződő gondolata.
- ⁴⁴ Trócsányi 1988. 207–212.
- ⁴⁵ Ez végül nem teljesült.
- ⁴⁶ Rescriptum.

- ⁴⁷ Szász – Sylloge Tractatumum 389–391.
- ⁴⁸ BMÖ II. 14.
- ⁴⁹ Haszonbér.
- ⁵⁰ BMÖ II. 14.
- ⁵¹ Az instrukciókról bővebben: Trócsányi 1988. 223.
- ⁵² Apellatio
- ⁵³ Alvinczi követségének legfontosabb feladata az ifjú Apafi megerősítése volt. Mindhárom benyújtott memoráléban megismétli a kérést.
- ⁵⁴ EOE XXI. 15.
- ⁵⁵ Bethlennek több incidense is volt a németekkel. Feljegyezte Önéletírásában, hogy meg voltak győződve – nem is alaptalanul –, németellenessége miatt nem költözött Bécsbe: „a bestye lélek német kurva fiait”. BMÖ II. 10.
- ⁵⁶ Trócsányi 1988 235.
- ⁵⁷ Trócsányi 1988. 236.
- ⁵⁸ EOE XXI. 26–27.
- ⁵⁹ Apafi házassága: Bethlen Gergely főgenerális egyik lánya már a Gubernátor felesége, a másikat, Katát szánták Apafinak.
- ⁶⁰ Ezekon Kinsky, Maximilian Brauner, Kollonics Lipót felváltva elnökölt. Részt vett még Buccellini, Starhemberg és Komornik is. Az ülések összetételének állandó specifikuma a három erdélyi vezető állandó jelenléte volt.
- ⁶¹ Igen furcsa, hogy az Erdélyi Udvari Kancelláriát nem hívták meg a Konferencia üléseire jó ideig, csak utólag értesült az ülésen hozott döntésekről. 1704-ben azonban rendszeresen részt vett Kálnoki alkancellár vagy Szentkereszti András az üléseken. Lásd Trócsányi 1988. 33–38.
- ⁶² Trócsányi 1988. 239.
- ⁶³ Trócsányi 1988. 240.
- ⁶⁴ Trócsányi 1988. 69.
- ⁶⁵ EOE XXI. 25.
- ⁶⁶ Bethlen Miklós császári fogságban, Wesselényi István pedig császári környezetben írta naplóját, Apor Péter a régi erdélyi életmódról írt a sorok közé kritikát csempészve, Cserei pedig magánvéleményét írta meg. Cserei úgy vélte, hogy Erdély kiutat nem találó tehetetlensége Diploma alkalmazhatóságához megkönnyítette a bécsi politika végrehajtói számára a császári akarat előtérbe helyeződését, elősegítette bécsi politika térnyerését, és mint leírta, a Diploma átértelmezése az erdélyi rendek hibája volt. Lásd: KOVÁCS KISS GYÖNGY: *A Habsburg-uralom erdélyi kiterjedésének folyamata a korabeli magyar emlékirodalom láttatásában*. Kolozsvár, 2000, Az Erdélyi Múzeum-Egyesület. (A továbbiakban Kovács Kiss Gyöngy 2000.) 72–73.
- ⁶⁷ A kincstartó 1678 óta Haller János volt, de nincs rá jelzés, hogy valóban fungált volna tisztségében.
- ⁶⁸ Apor István katolikus volt. Kincstartói tisztsége később formálisá vált, a Cameratica Commissio bejövetelevel meg is szűnt. 1703-ban kinevezték Apor Istvánt az ország generálisává, de egy éven belül meghalt. Ettől kezdve nem neveztek ki helyére senkit a Gubernium megszűnéséig.
- ⁶⁹ Bethlen szándéka, hogy megszerezze Huszt uradalmát.
- ⁷⁰ Nyomon követhetjük a felekezeti változásokat. Először 3:1 arányban a reformátusok voltak többségben, majd kiegyenlítődnek a tisztségek. Később már a négy bevett vallás közül csak az unitáriusok nem kaptak jelölést, az Alvincziana Resolutioban ott van az a rendelkezés, mely szerint, ha nincs elegendő megfelelő személy mind a négy felekezetből, akkor a helyeket katolikusokkal és reformátusokkal kell feltölteni. A jelölések bonyodalmai miatt Lipót olyan szigorítást vezetett be a 1699. szeptemberi rendeletében, hogy a hármas jelölésnél az egyik mindig katolikus legyen. Ez ellen erősen tiltakoztak a reformátusok. Lásd: Trócsányi 1988.

229–230.

⁷¹BMÖ I. 403–404, II. 6-7. Bővebben lásd Kovács Kiss Gyöngy 2000. 106 skk.

⁷² Bánffy György veje volt.

⁷³ WESSELÉNYI ISTVÁN: *Sanyarú világ*. Napló, 1703–1705. Bukarest, 1983, Kriterion. 48.

⁷⁴ CSEREI MIHÁLY: *Erdély története (1661–1711)*. S. a. r. Bánkúti Imre, Budapest, 1983, Európa Könyvkiadó. 30.

⁷⁵ BMÖ II. 33.

⁷⁶ BMÖ II. 39.

⁷⁷ Trócsányi 1988. 280–281.

⁷⁸ Cserei 274.

⁷⁹ APOR PÉTER: *Metamorphosis Transsilvaniae. Budapest, 1987, Szépirodalmi Könyvkiadó. 131–154.*

II. APAFI MIHÁLY, ERDÉLY ROSSZ EMLÉKŰ FEJEDELME: MAGATARTÁSÁT II. RAKÓCZI FERENC IS ELÍTÉLTE AZ 1707-ES MAROSVÁSÁRHELYI ORSZÁGGYŰLÉSEN.

Referátumok